

Într-un capitol separat, autorul examinează problema bisericilor noastre de lemn în lumina influențelor rusești. Se definește grupul ucraino-bucovinean; se aduc argumente în favoarea barocului ucrainean, mai degrabă decât cel apusean, ca sursă de inspirație a cupolei bisericilor de lemn din Transilvania; de asemenea se arată că tipul de biserică din Maramureș caracterizat printr-un turn înalt și ascuțit, însoțit la bază de patru turnulețe de aceeași formă, se întâlnește și în Rusia. *si la vest de Ardeal*

Trecând la arhitectura civilă, autorul arată că în epoca feudală asemănarea condițiilor de viață în Rusia și la noi a determinat, în linii mari, crearea acelorași tipuri de clădiri. Sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea se caracterizează, în principatele române, prin slăbirea puterii otomane și importanța mereu crescândă a rolului politic și prin urmare a influențelor rusești. În această perioadă de intensă dezvoltare economică și orașenească, care și atinge punctul culminant în anii administrației lui Kisselev, s-a clădit mult, iar stilul cel mai des folosit este neo-clasicul rus, zis „stil academic”, precum și stilul „empire”. Pentru sprijinirea acestei afirmații autorul înfățișează o serie de monumente rusești și românești, cele mai reprezentative fiind, pentru Iași vechiul palat domnesc, vechea Universitate și diferite case boierești, iar pentru București palatul Ghica din Tei, palatul Știrbei, fosta legăție rusă ș.a.

În ultimul capitol al volumului, consacrat elementelor decorative în arhitectura bisericească, se aduc precizări asupra faptului cunoscut al originii armeano-georgiene a celor mai multe din ele.

Expunerea științifică a problemelor este bogat documentată, autorul sprijinindu-și teoriile, în primul rând, pe abundența datelor și a exemplificărilor. Foarte multe date, extrase din literatura sovietică de specialitate, sînt înfățișate pentru prima oară publicului român. Înțelegerea expunerii este înlesnită de numeroase ilustrații, din care aproape jumătate reproduc monumente de arhitectură rusă.

R. C.

TIT SIMEDREA, *Mănăstirea Vodița. Glosă pe marginea unui document inedit*, în „Biserica ortodoxă română”, București, anul LXV (1947), nr. 1 — 2, p. 63—76.

Socotim folositor să atragem aci luarea aminte despre acest mic studiu mai vechi, dar pe nedrept

¹ Iată textul (lăsat la o parte de Al. Ștefulescu) care se citește pe amîndouă medalioanele de pe aripile pajurii care împodobește toaca și în care sînt înfățișați de două ori sf. Antonie și sf. Nicodim avînd

rămas necunoscut, căci aduce știri pline de însemnătate cu privire la ctitoria popei Nicodim Sfințitul și la începuturile vieții mănăstirești în Țara Românească și Moldova.

Cercetările autorului pornesc de la o poruncă, păstrată în original, din 10 martie 1705 a lui Constantin Vodă Brîncoveanu pentru „schitul ce iaste la Vodița... și făcutu de părintele Athanasie egumenul de la... Tismana, fiind hramul la acest schitu sveatii arhanghel Mihail, pentru că și mai nainte scaun de mănăstire mare au fost făcutu de sfințitul Nicodim și, după întîmplările oștilor turcești și tătarăști ce în trecuții ani, trecătoare spre Țara Nemțescă au fost, desăvîrșit s-au stricat”. Cu acest prilej domnul scu-tește de bir și dări zece sirbi ungureni poslușnici ai schitului.

Documentul — publicat în anexă (p. 75—76) — mai fusese de altfel semnalat de C. Grecescu (cf. „Rev. ist. rom.”, VII, 1937, p. 193) împreună cu altul, care a scăpat și el pînă acum cercetătorilor și din care reiese că Vodița fusese rezidită din temelie de marele agă Cornea Brăiloiu (document din 15 iunie 1689). Pricina înnoirii schitului pot fi războaiele austro-turcești de la 1683—1699, precum crede T. Simedrea (p. 70) dar documentul din 1689 se împotrivesc părerii sale că Atanasie refăcuse schitul pe la 1705; totuși se prea poate ca noua Vodița să fi căzut prada războiului turco-austriac din 1716—1718. Poate să pară ciudat faptul că hramul Vodiței sf. Antonie cel Mare (cf. documentul de la 1369 al lui Vladislav I) a fost schimbat cu acel al sfințului Mihail, deoarece la Tismana găsim pînă tîrziu îmbinarea amintirii numelui lui Nicodim cu acela al sfințului ales de el ca ocrotitor ctitoriei sale de la Vodița (cf. frumoasa toacă din 1840 aflătoare la biserica mănăstirii Tismana; vezi Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, Buc., 1909, p. 143 — 144¹, Totuși schimbarea hramului înlătură ipoteza eventuală că pe la 1689 s-ar fi restaurat nu atît biserica, cît chiliile, ci dovedește că biserica a fost făcută din nou. De altfel, Brîncoveanu spune la 1705 că mănăstirea fusese cu desăvîrșire stricată.

Concluzia lui T. Simedrea se întîlnește cu aceea a prof. C. Grecescu, că ruinele mănăstirii Vodița care se mai văd și astăzi (Vodița II) sînt nu acelea ale ctitoriei lui Nicodim ci ale bisericii de pe la 1689 a lui Cornea Brăiloiu și că temeliele unei biserici mai vechi (Vodița I) dezgropate sub ruinele actuale de V. Drăghiceanu în 1928 (Cf. *Săpăturile de la Vodița. Bisericele sf. Nicodim și a lui Litovoiu Vodă*, în „Buletinul Comisiei monumentelor istorice,” XXII, 1929) sînt

între ei o biserică cu trei turle; „Sf <în> tul Antonie hramul Sf <în> tei Mănestiri Bodita (=Vodița) † Sf. Nicodim în căpăturiul acești sf. Mănestiri Tismana și sf. Mănestiri (= Vodița).

de fapt acelea ale bisericii călugărului sîrb din veacul al XIV-lea.

Combătînd cu acest prilej argumentarea lui V. Drăghiceanu că „biserica Vodița I a fost catolică, întrucît are un postament de zidărie chiar în absida altarului bisericii, postament care servea pentru altarele catolice”, mitropolitul Sîmedrea dovedește (p. 74) că avem de fapt de a face cu un lăcaș ortodox deoarece au fost și mai sînt mese de altar ortodoxe lipite de peretele răsăritean al unor lăcașuri de rugă cum se pot vedea unele la Muntele Athos, mai ales la bisericile de pe la chilii, precum și la noi în țară ca bunăoară la schitul Turnu, la Cozia veche, la mănăstirea Sinaia, la schitul Bucium. Pîtem adăuga, după cercetările noastre la fața locului, și biserica veche din Turbați, lângă Snagov.

Căzînd astfel părerile „oficiale” asupra Vodiței I și II este vădit că contribuția adusă de învățatul arhieru este deosebit de folositoare cunoașterii unuia din cele mai vechi monumente istorice din țară. Ne îngăduim cu acest prilej să atragem băgarea de seamă că atribuirea, definitivă credem, a Vodiței I lui Nicodim în loc de Litovoi este însemnată totodată și pentru a data ruinele celei dintîi biserici a mănăstirii Coșuștea-Crivelnicu, dezgropate în 1935 de Al. Bărcăcilă care a recunoscut asemănarea ei cu Vodița I (cf. „Buletinul Comisiei monumentelor istorice” XXVIII, 1935, p. 165—184). În această privință ni se pare greu a crede cu Bărcăcilă că Coșuștea I ar fi și mai veche decît Vodița I și socotim că Coșuștea II poate să fie, dacă nu o altă ctitorie a lui Nicodim, mai curînd una a vreunui ucenic al lui.

Prin urmare socotim că viitoarele săpături arheologice vor trebui să ia din nou în cercetare problema Vodiței în lumina celor de mai sus, întinzîndu-se de data aceasta asupra a tot cuprinsului mănăstirii. Ținînd seama că cele mai vechi urme de arhitectură medievală din Muntenia (la Turnu Severin, Vodița, Coșuștea) se află în fostul județ Mehedinți, ne putem aștepta la descoperiri cu totul noi.

Deosebit de interesante sînt observațiile făcute de autor (p. 64) privitor la hrîsoful lui Vlaicu Vodă de pe la 1369 dînd Vodiței 12 burdufuri de brînză, 12 cașcavaluri, 12 postavuri de dulami, 12 postavuri de încălțăminte și 12 pături. Aceasta trebuie înțeles nu ca un dar împărțit săracilor, ci monahilor înșiși, al căror număr trebuie să fi fost tocmai de 12 suflete. Această părere se reazimă pe micimea bisericești Vodița I, pe rînduiala sfîntului Vasile, pe pilda mănăstirii

Cutlumuș de la Muntele Athos (12 călugări în 1334) pe aceea a Agapiei vechi (aceiași număr de monahi la 1786). În sprijinul acestei părerii socotim că putem aduce un argument categoric și anume: dacă Alexandru cel Bun al Moldovei dăruiește în 1411 mănăstirii Bistrița¹ pe fiecare an 10 butii de vin, cîte 10 coloade de grîu, cîte 9 postavuri de Cehia, iar egumenului cîte un postav și jumătate de stofă cenușie, este vădit lucru că numărul de 10 este acela al călugărilor trăitori acolo, adică un egumen și cu 9 monahi. În lumina acestui document trebuie înțelese și altele în privința numărului de călugări de la felurite mănăstiri.

Am amintit de la începutul acestei dări de seamă că studiul mitropolitului Sîmedrea privește în treacăt și începuturile vieții mănăstirești în Țara Romînească și Moldova. Astfel autorul se împotrivește tezei binecunoscute că ucenici ai lui Nicodim au roit pînă în Moldova, întemeind mănăstirile Neamț, Bistrița etc. Cu bună dreptate, judecînd între alte argumente (ca puținătatea lor: 12 monahi la Vodița și 10 la Tismana), după acela, hotărîtor, al deosebirii de stare juridică și canonică a mănăstirilor din amîndouă țările surori. Astfel pe cînd Vodița și mănăstirile de frunte din Țara Romînească se vădesc a fi, de la început și potrivit rînduiei grecești, de sine stătătoare, în schimb cele din Moldova, nici măcar la început nu au cunoscut acest trai, „fapt care dovedește că ele nu veneau din tradiția sfîntului Nicodim” (p. 67).

În așteptarea lucrării făgăduite de învățatul arhieru asupra mănăstirilor de sine stătătoare din țara noastră, găsîm de cuviință, acum cînd este dovedită netemeinicia roirii în Moldova a unor ucenici ai lui Nicodim, să punem întrebarea dacă rînduiala monahicească în Moldova nu este înrudită cumva cu aceea din țările pravoslavnice vecine, Rusia Haliciului și Ucraina. Se știe că înainte de a atîrna de Constantinopol pe la sfîrșitul veacului al XIV-lea, biserica moldovenească era în strînsă legătură cu vîlădicii de Halici². Firesc ar fi deci ca și monahii să fi suferit înrîurirea de acolo. Tocmai așa înțelegem hramul mănăstirii Rîșca, „aducerea moaștelor sfîntului arhieru și făcător de minuni Nicolae”, cum îl amintește o carte³ de la Petru Șchiopul din 26 aprilie 1579. Se știe că spre deosebire de biserica greacă care-l cinstește pe sfîntul Nicolae numai la 6 decembrie, biserica rusă mai serbează la fel cu cea catolică și aducerea moaștelor lui la Bari în Italia la anul 1087. Pricina este dăruirea de moaște făcută de papa Urban al

¹ *Documente privind istoria Romîniei*, A, XIV—XV, p. 24 (nr. 28).

² N. Iorga, *Istoria bisericii romînești...*, I², Buc. 1928, p. 47 și 61.

³ *Documente privind istoria Romîniei*, A, XVI, vol. III (nr. 140). Documente din 1552 și 1560 (*ibid.*,

vol. II, p. 10, nr. 10 și p. 149, nr. 141) amintesc doar hramul sfîntului arhierarh, și făcătorul de minuni Nicolae, iar în cartea lui Bogdan Lăpușeanu din 28 ianuarie 1869 (*ibid.*, p. 183, nr. 192) se vorbește de hramul „mutarea moaștelor sfîntului... Nicolae”.

II-lea către Efrem, mitropolitul Rusiei (1092). Calendarul bisericii ruse cunoaște această prăznuire la 9 mai, la fel cu cel catolic¹. Aflarea acestui hram la o mănăstire moldovenească dovedește o înfrîurire venită de la biserica ruteană sau ucraineană. Se pune însă întrebarea dacă este vorba aici de o înfrîurire străveche răspîndită în poporul din Moldova sau de una întîmplătoare venită prin cărțile de slujbă.

De aceea vor trebui cercetate filă cu filă manuscrisele de minee slavonești scrise la noi, în căutarea sfinților și cuviosilor străini de ritul constantinopolitan. Iconografia minologhiului ar putea să aducă și ea lumini noi. Această problemă nădăjdum că o vom putea dezvolta într-un viitor apropiat.

P.Ș.N.

Prof. arhitect GRIGORE IONESCU, *Relatare asupra istoriei arhitecturii românești*, Editura de Stat pentru Arhitectură și Construcții, 1954 (144 pag. policopiate + 205 figuri).

Publicarea noii lucrări a prof. arh. Gr. Ionescu, cu toată modestia titlului cît și a volumului cărții, a avut rostul de a împlini o lipsă simțită acut atît în rîndurile arhitecților și cercetătorilor de artă, cît și în special ale studenților în arhitectură, fiind prima „relatare” completă, sistematică și științifică a materiei. Ca atare, ea întregeste în mod fericit excelenta *Istorie a arhitecturii românești*, publicată în 1937 de același autor (și epuizată, bineînțeles, de mult), carte în care expunerea luminoasă și amplu dezvoltată a realizărilor arhitectonice cele mai strălucite din țară nu cuprinde alte aspecte, de însemnătate mai redusă poate, ale acestei discipline. De altfel, deosebirea modului de prelucrare a subiectului în cele două volume ale prof. Gr. Ionescu vedește evoluția urmată de autor în concepția însăși a istoriografiei: prima lucrare nu tinde să exprime mai mult decît gîndirea unui artist extrem de priceput și de bine informat, cea de-a doua merge mai departe, înțelegînd să împrumute rigoarea unei expuneri adevărat științifice. Meritul esențial al *Relatării asupra istoriei arhitecturii românești* îl constituie tocmai felul cum înfățișează etapele esențiale ale arhitecturii noastre „înfînd seamă de întregul proces de dezvoltare a societății care a produs-o și aplicînd în studiu principiile călăuzitoare ale materialismului dialectic și ale materialismului istoric”. În cadrul acestor condiții materiale, autorul urmărește evoluția stilului arhitecturii românești care, cu toate schimbările, înnoirile și adaptările la noi cerințe, a știut să-și păstreze caracterul de continuitate.

Prima parte a *Relatării*, consacrată arhitecturii timpurilor vechi, începe printr-o schițare a condițiilor de viață și a locuințelor din epoca orînduirii comunei primitive. Trecînd la problema construcțiilor din epoca orînduirii sclavagiste, autorul își pune în aplicare metoda de expunere ce constă într-o scurtă analiză a cîtorva exemplare caracteristice, completată prin relevee, pentru a reda noțiunile privind orașele dace și romane.

Partea cea mai însemnată a volumului prof. Gr. Ionescu este, firește, cea consacrată arhitecturii românești din epoca feudală. Din capul locului, el arată netemeinicia părerii după care arta țărilor noastre nu ar fi decît o ramură tîrzie a artei bizantine. Pe lîngă influențe bizantine netăgăduite, cele gotice și orientale nu pot fi trecute cu vederea. Ceea ce este esențial însă în procesul de formare al artei românești este mai puțin originea împrumuturilor făcute, cît modul lor de prelucrare într-un stil nou și original. La această elaborare se face puternic simțită intervenția elementelor autohtone, specifice, ale artei populare. Foarte interesantă este dezvoltarea ce urmează a noțiunii de dualism dintre cele două arte, arta cultă, în care domină elementele de înfrîurire străină, și arta populară, mai modestă, mai puțin monumentală, caracterizată printr-un stil mai realist și mai pitoresc: arte de concepții opuse, independente în evoluția lor, dar care totuși se influențează reciproc și se interpenetrează, pentru a da naștere unei arte românești originale.

Din această parte a volumului, spațiul nu ne îngăduie decît semnalarea pasajelor ce reprezintă un aport nou. Astfel întregul capitol ce tratează despre arhitectura populară ar fi de recenzat. Problema privită permanent în lumina factorilor geografici, economici și sociali, este tratată în mod amplu, studiarea locuinței țărănești fiind precedată de aceea, amănunțită, a diferitelor tipuri de sate, apoi de gospodării. Printre tipurile de case mai puțin cunoscute este înfățișată și casa cu două încăperi independente și căloniu din Transilvania, precum și casa avînd în camera de locuit o vatră înălțată, cu laviță împrejur, din nordul Transilvaniei și al Moldovei.

Un capitol întreg este consacrat arhitecturii religioase din Transilvania. Alături de vechile biserici de stil bizantin și de ctitoriile voievozilor romîni, despre care s-a mai publicat cîte ceva, se înfățișează pentru prima oară într-o lucrare de sinteză note substanțiale despre bisericile ortodoxe de stil romano-gotic din veacurile XIII—XIV și în special despre însemnatele monumente romanice, romano-gotice, gotice și baroce

¹ Cf. *Slujebnicul* tipărit la 1806 la Lavra Pecersca din Chiev, la fila 208: „Ziua sf. prooroc Isaia și a Sf. Mucenic Hristofor și aducerea sfințelor moaște ale sfîntului Părintelui nostru Nicolae făcătorul de minuni

de la Mira în orașul Bari. Vezi și E. Romanet du Caillaud, *Essai sur l'Eglise russe catholique et ses saints*, extras din „*Terre Sainte*”, *Revue de l'Orient chrétien*, I-er supplément trimestriel de 1896, Paris, p. 4 și 66